

معرفی کتاب / Book Review / Kitap İncelemesi

مصطفی دیمیرجی، خشم سیاه: عصیان غلامان زنگی در جهان اسلام در قرون وسطی (۸۶۹-۸۸۳)، انتشارات چیزگی، چاپ ۳،
قونه ۲۰۲۱، تعداد صفحات ۳۱۸، ISBN: ۹۷۸۶۰۵۱۹۶۰۲۷۲

Mustafa Demirci, *Siyah Öfke: Ortaçağ İslâm Dünyasında Zenci Kölelerin İsyanı (869-883)*,
Çizgi Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, Konya 2021, 318 Sayfa, ISBN: 9786051960272

محمد نعیم نعیمی^۱

چکیده

در دوره عباسیان، به سرکردگی علی بن محمد که خود شیعی بود، عصیان سیاه‌پوستان در سال‌های ۸۶۹ تا ۸۸۳ میلادی رخ داد. کتاب "خشم سیاه: عصیان غلامان زنگی - سیاه پوست در جهان اسلام در قرون وسطی (۸۶۹-۸۸۳ م)"، نوشته مصطفی دیمیرجی، از نظر اهمیت موضوع و سبک تحلیل یکی از آثار ارزشمند در این زمینه به شمار می‌آید. این مطالعه، با بهره‌گیری از منابع معتبر کلاسیک و مدرن، به بررسی جغرافیای شورش، دلایل وقوع، گسترش دامنه آن، تکنیک‌های جنگی به کار رفته، و اثرات کوتاه‌مدت و بلندمدت این رویداد می‌پردازد. علی بن محمد، که در اصل سفیدپوست بود و خود را از نواده‌گان حضرت علی رضی الله عنه می‌خواند، در شرایطی این قیام را سازمان‌دهی کرد که گروهی از غلامان سیاه‌پوست در مزارع بزرگ بصره زیر شرایط به شدت سخت و شاق کار می‌کردند. این عصیان در سال ۸۶۹ میلادی در باتلاق‌های بصره آغاز شد و به سرعت گسترش یافت. خلیفه عباسی، معتمد علی‌الله، برای سرکوب این قیام برادرش موفق بالله را مأمور کرد. پس از نبردهای سنگین، موفق بالله توانست در سال ۸۸۳ میلادی با کشتن علی بن محمد، این عصیان را پایان دهد.

کلمات کلیدی: عباسیان، علی بن محمد، زنگی، عصیان، غلام.

DOI:

<https://doi.org/10.69892/diwan.2025.104>

معرفی کتاب / Book Review

تاریخ دریافت / Received Date

04.12.2024

تاریخ قبول / Accepted Date

10.12.2024

تاریخ نشر / Publication Date

07.01.2025

^۱ پوهنمل، دوکتور عضو کادر علم فلسفه و علوم دینی-روانشناسی و دین پوهنچی الهیات پوهنتون قراپوک-تورکیه.

ORCID

[https://orcid.org/0000-0001-](https://orcid.org/0000-0001-7528-5694)

[7528-5694](https://orcid.org/0000-0001-7528-5694)

E-Mail

naimnaimi@karabuk.edu.tr

naimi521@hotmail.com

این مقاله توسط نرم افزار تورنیتین

Turnitin بررسی شده Plagiarism یا

سرقت ادبی تثبیت نگردید.

This article has been scanned by

Turnitin. No Plagiarism detected.

نحوه ارجاع دهی از این مقاله در پاورقی/ Atif:

محمد نعیم نعیمی، "معرفی کتاب مصطفی دیمیرجی: خشم سیاه: عصیان غلامان زنگی در جهان اسلام در قرون وسطی (۸۶۹-۸۸۳)، انتشارات چیزگی، قونه، ص ۳۱۸"، مجله دیوان ۱/۶ (جدی ۱۴۰۳)، ۳۱۹-۳۲۲.

Özet

Abbasîler döneminde, miladi 869-883 arasında gerçekleşen ve Şii lider Ali b. Muhammed'in başını çektiği 'zenci isyanı' üzerine Prof. Dr. Mustafa Demirci'nin kaleme almış olduğu "Siyah Öfke: Ortaçağ İslâm Dünyasında Zenci Kölelerin İsyanı (869-883)" başlıklı monografi çalışması; hem konusu hem de yazarın meseleyi ele alış tarzı ve bakış açısı bakımından önemli çalışmaların başında gelmektedir. Konuyla ilgili temel kaynaklar ve modern araştırmalar kullanılarak zengin bir akademik literatürle hazırlanmış olan çalışmada; olayın gerçekleştiği coğrafya, isyanın sebepleri ve yaygınlaşması, isyanı bastırmak için yapılan savaşlar ve savaş teknikleri, isyanın geride bıraktığı hasarın kısa ve uzun vadeli etkileri gibi konular kronolojik sıraya göre akademik bir perspektiften ele alınmıştır. Zenci ayaklanması, aslen beyaz ırktan olan ve Hz. Ali'nin soyundan geldiğini öne süren Ali b. Muhammed'in (ö. 883), Basra ve çevresindeki büyük çiftliklerde zor şartlar altında çalışan zenci köleleri organize etmesi sonucu 869'da Basra bataklıklarında başlamış ve isyan kısa sürede büyüyerek yayılmıştır. İsyanı bastırmakla görevlendirilen Abbasî Halifesi Mu'temid Alallâh'ın (843-892) kardeşi Muvaffak Billâh (843-891), çetin mücadelelerden sonra âsilere karşı galip gelmiş, isyanın lideri Ali b. Muhammed'in 883 yılında öldürülmesiyle isyan sona ermiştir.

Anahtar Kelimeler: Abbasîler, Ali bin Muhammed, Zenci, İsyan, Köle.

Abstract

During the Abbasîd period, Prof. Dr. Mustafa Demirci's monograph on the 'black rebellion' that took place between 869-883 A.D. and was led by the Shiite leader Ali b. Muhammad, titled "*Black Rage: The Rebellion of Zanj Slaves in the Medieval Islamic World (869-883)*" by Prof. Dr. Mustafa Demirci is one of the most important studies both in terms of its subject matter and the author's approach and perspective on the subject. The study, which was prepared with a rich academic literature using basic sources and modern research on the subject, deals with issues such as the geography of the event, the causes and spread of the rebellion, the wars and warfare techniques to suppress the rebellion, the short and long-term effects of the damage left behind by the rebellion from an academic perspective in chronological order. The zanj rebellion started in the marshes of Basra in 869 as a result of Ali b. Muhammad (d. 883), who was originally white and claimed to be a descendant of the Prophet Ali (d. 883), organizing black slaves working under difficult conditions in the large farms in and around Basra, and the rebellion grew and spread in a short time. Muwaffak Billâh (843-891), the brother of the Abbasid Caliph Mu'temid Alallah'ın (843-892), who was assigned to suppress the rebellion, was victorious against the rebels after tough struggles, and the rebellion ended with the killing of the leader of the rebellion, Ali b. Muhammad, in 883.

Keywords: Abbasids, Ali ibn Muhammad, Zanj, Rebellion, Slave.

در دوره عباسیان نخست در بغداد و متعاقباً در شهرهای مانند بصره، سامرا، اهواز و غیره شورش‌هایی از طرف سیاه‌پوستان رخ داد که علت اساسی این شورش نیازمندی آن جماعت به قدرت انسانی تعبیر می‌شود. درین ایام، بالعموم کارهای شاقه و سنگین از قبیل امور زراعتی، دهقانی و غیره شهر بصره و اطراف آن به دوش تعداد کثیری از غلامان سیاه پوست که از کشورهایی چون زنگبار، سودان، مومباسا (کنیا)، موزامبیک (سومالی)، ماداگاسکار، حبشستان، لیبیا آورده شده بودند، قرار داشت.

این غلامان سیاه پوست، در شرایط بسیار دشوار زیر بار ظلم و شکنجه وافر کار می‌کردند؛ تا جاییکه سرحد آن‌ها به استفاده سو و غیر انسانی رسید، در نهایت عصیان سیاه‌پوستان، به سرکردگی شخصی به راه گذاشته شد که او خود را از نسل حضرت علی رضی الله عنه می‌خواند و سفید پوست بود.

رهبری عصیان سیاه‌پوستان توسط یک سفید پوست از دو جنبه مهم و اساسی قابل تحلیل بود: اول، از نگاه مبارزه قدرت اجتماعی در بین مردم بغداد و دومی، منفعل بودن اشخاص افریقایی تبار در این مبارزه.

درین نوشته به معرفی کتابی می‌پردازیم که شامل شش بخش عمده از قبیل: مقدمه، بخش اول، بخش دوم، بخش سوم، بخش چهارم و نتیجه‌گیری می‌باشد. در مقدمه (ص ۱-۳۲) در باره اهداف، اهمیت، توجیه، متودولوژی و منابع و مآخذ این اثر معلومات مفصل ارائه شده است. علاوه براین، تذکراتی در پیوند به وضعیت دولت عباسی قبل از عصیان سیاه‌پوستان نیز به‌طور فشرده صورت گرفته است.

در بخش اول (ص ۳۳-۸۸)، زیر عنوان "دلایل و ریشه‌های شورش" نخست مباحثی عمیق روی شهری که در آن شورش رخ داده است؛ ویژگی‌های طبیعی منطقه (باتلاق)، فرصت‌های اقتصادی ناشی ازین ویژگی‌های طبیعی، گروه‌ها و جماعت‌های اجتماعی که به سبب آن فرصت‌ها به میان آمده است. علاوه بر این در دوران بنی امیه، به تشکل مزارع بزرگی که در اثر خشک‌ساختن باتلاق در نزدیکی بصره شکل گرفته بود، نیز اشاره شده است. سپس با آغاز دوران عباسیان توجه سرمایه‌گذاران به زمین‌های زراعتی ازدیاد یافت و مرتبط به این، تأسیس مزارع تجارتنی و برای پاسخگویی به نیروی کار مورد نیاز در این مزارع چگونگی آوردن و استخدام بردگان به منطقه مورد بررسی قرار گرفته است. همچنان در این بخش در خصوص زیرساخت‌هایی منجر به شورش و هم‌چنین به نقاط عطف اصلی مربوط به شورش نیز پرداخته شده است.

در بخش دوم (ص ۸۹-۱۶۶) زیر عنوان "آغاز شورش و درخشان‌ترین سالهای آن" در باره زندگی نامه رهبر شورش (علی بن محمد) مختصراً معلومات داده شده است. سپس با در نظر داشت

روند داخلی عباسیان در آن روزگار تلاش شده است تا تحولاتی که او را به چنین شورش کشانده بود، مورد بررسی قرار گیرد.

بخش سوم (ص. ۱۶۷-۲۲۲) با عنوان "سرکوبی عصیان" نامگذاری شده و در این بخش، اطلاعات مفصلی که در منابع داده شده به صورت خلاصه بیان شده است. ثانیاً مسأله شهرهای تأسیس شده از طرف سیاه‌پوستان و محاصره چهار ساله این شهرها بدست عباسیان به صورت فشرده تشریح شده است.

ارتش عباسیان به فرماندهی موافق بالله با استراتژی موفقی عصیانگران را در شهر مرکزی مختاره که این شهر بدست عصیان سیاه‌پوست ساخته شده بود، محاصره نمود. بعد از مبارزه شدید بین طرفین شهر بدست عباسیان افتاد و رهبر عصیانگران به قتل رسید. این حوادث که سه سال طول کشید، ارائه شده است. در این بخش نیز، با توصیفات زنده از وقایع رخ داده، به نوعی خواننده را به شرایط آن دوران کشانده و امکان نگاهی به رویدادها از درون تاریخ فراهم می‌سازد.

در بخش چهارم (ص. ۲۲۳-۲۷۶) با عنوان "ساختار تشکیلاتی عصیانگران سیاه‌پوست و تأثیر آن" در باره نظام تشکیلاتی و ساختار درونی شورشیان معلومات داده شده است. در این بخش، اندیشه، برنامه و دیدگاه فرقه رهبر شورشیان سیاه‌پوست مطرح شده است. با این امر سعی بعمل آمده است مشخص شود که باورهای واقعی سیاه‌پوستان که افکار مخلوط شیعه و خوارج را مطرح می‌کردند، چه نوع است.

در بخش نتیجه‌گیری کتاب (ص. ۲۷۷-۲۸۰)، ارزیابی کلی کتاب صورت گرفته است. در نتیجه، این کتاب با در نظر داشتن محتوا و شیوه ارائه آن، منبعی ارزشمند برای استادان پوهنتون‌ها، محققین و علاقه‌مندان به تاریخ به‌شمار می‌رود. این اثر، با بهره‌گیری از منابع معتبر و تحلیل‌های عمیق، نخستین کتابی است که به طور جامع و سیستماتیک به موضوع عصیان سیاه‌پوستان در دوره عباسیان پرداخته است.

ویژگی‌های منحصر به فرد نویسنده در بررسی این واقعه تاریخی، این کتاب را به مرجع اساسی برای تحقیقات علمی و دانشگاهی تبدیل کرده است. علاوه بر این، شیوه منظم تحلیل وقایع، ترتیب زمانی دقیق و ارائه توصیفات ارزنده از عناصر کلیدی هم‌چون شخصیت‌ها، زمان و مکان در رویدادها، بر اهمیت و ارزش این اثر افزوده است. انتشار این کتاب می‌تواند راهگشای مطالعات آینده در زمینه تاریخ اجتماعی و سیاسی دوره عباسیان باشد.